

XO‘JANAZAR G‘OYIBNAZAR O‘G‘LI HUVAYDO

Murodova Barnoxon Kamalxodja qizi

ToshDO‘TAU stajyor-tadqiqotchisi

Annotatsiya: *Ushbu maqolada Qo‘qon adabiy muhiti yorqin namoyondasi, xalqimiz ma‘naviy hayotida o‘chmas iz qoldirgan so‘fiy shoir Xo‘janazar Huvaydo hayoti, lirikasi, qo‘llanilgan badiiy san‘atlar bayon etilgan.*

Abstract: *In this article the lyric of the life sufi poet Huwaydo, who left an indelible mark on the spiritual life of our people, a briht representative of the Kokand literary environment, is expressed.*

Kalit so‘zlar: *Tasavvuf, : Navoiy, devon, orif, qo‘lyozma, toshbosma, muammo*

Keywords: *Sufism, Navoi, devon, orif, manuscript, lithograph, muammo*

KIRISH

Xo‘janazar G‘oyibnazar o‘g‘li Huvaydo XVII-XVIII asr Markaziy Osiyo sunniy tasavvufi buyuk namoyondasi, xalqimiz ma‘naviy hayotida o‘chmas iz qoldirgan so‘fiy shoir hisoblanadi.

Huvaydo ijodini tadqiq etish rus va nemis sharqshunosligida XX asr boshlarida yangi bosqichga ko‘tarildi. A. N. Samoylovich, P.A. Falev, M.F. Gavrilov, N. P. Ostroumov, nemis sharqshunosi M. Hartman ilmiy maqola va risolalarida turkiy adabiyotning XX asr boshlaridagi rivojlanish xususiyatlari, jumladan, o‘rtaosiyolik so‘fiy va shoir Xo‘janazar Huvaydo haqida fikr yuritgan. [1.]

Rus olimlaridan N. F. Gavrilov Toshkentda rus tilida chop etilgan “O‘rtaosiyolik shoir va so‘fiy Huvaydo” risolasida uning tarjimayi holi, hayoti haqida mulohazalarini bildiradi. [2.]

XIX asr II yarmida Qo‘qon xoni Amir Umarxon (1810-1822) homiyligida din va dunyoviy ilm o‘rganilishiga alohida e‘tibor berila boshlandi. Hatto Amir Umarxon xonlik qorilariga Xo‘janazar Huvaydoning ijodiy merosini o‘rganishni topshirgan.

Vatanimiz tasavvufshunos olimlaridan N. Komilov, I. Sulton. O. Usmon, B. Valixo‘jayev, Yo. Is‘hoqov tadqiqotlarida naqshbandiya tariqati vakillari haqida ma‘lumotlar berilgan. [3.]

1959-yilga kelib M. Afzalov “Huvaydo va Mashrab ijodini atroflicha o‘rganaylik” sarlavhali maqolasida “Shu choqqacha Huvaydo Chimyoniyning ijodi chuqur va atroflicha o‘rganilmaganini ma‘lum qildi”. [4.]

Vohid Zohidov esa Huvaydo ijodini ilmiy asosda o'rganishni boshlab bergan tadqiqotchilardan.

Abdusalom Xudoyberdiyev “Жизнь и творчество Ходжаназара Хувайдо” 1990-yil nomzodlik dissertatsiyasida ham shoirning hayot yo'li, ijodi haqida, lirikasining mavzu ko'lami, yutuqlari haqida atroflicha fikr bildiradi.” [5.]

Tarix fanlari doktori Ikromiddin Ostonaqulovning “Avliyolar sultoni. Turonlik valiylar” asarida yozilishicha, “Kunlardan bir kuni Ofoqxo'ja (rahmatullohi alayh) o'z muridiga “Sen farzand ko'rsang otini Xo'janazar qo'y, mening nazarim andadur”, -deb xushxabar beradi. Oradan 5-6 yil o'tib so'fiy G'oyibnazar o'g'illik bo'lib Xo'janazar ismini qo'yadi.”[6.]

Adabiyotshunos Nusratullo Jumaxo'ja Huvaydoning hayoti va ijodiga bag'ishlangan maqolasida shunday yozadi: ”Huvaydoning otasi G'oyibnazar Ernazar o'g'li 11041 hijriy yillarda bir guruh marg'ilonlik qarindoshlari bilan Chimyonga ko'chib kelgan. Xo'janazar Huvaydo shu oilada, shu maskanda tavallud topgan”. [7.]

“Xo'janazar Huvaydo so'fiy G'oyibnazar eshon xonadonida voyaga yetadi. Avvalo otasidan islom dini asoslarini, fiqh ilmini, hol ilmini chuqur o'rganadi. Bu haqda Ismatilla Abdullayev va Qodirqul Ro'zmatzoda Huvaydo devonining nashrga tayyorlagan so'zboshisida o'z mulohazalarini bildiradi. [8.]

Yuqoridagilardan ko'rinib turibdiki, shoirning tavalludi, oilasi haqida ma'lumotlar yetarli darajada. Shoirning yoshlikdan odox-axloqda takomilga yetgani, bir qancha ilmlar: aqoid, fiqh, hol ilmini o'rganganini o'z tilidan bayon etadilar:

Ham o'qub ilmu adab, bo'ldum Aqoid xoni ishq,

Mushkilatu ilmi fiqhdin so'rsalar berdim javob.

1901 yilda O'z FA SHI Qo'lyozmalar fondi 12004-inventar raqamda saqlanayotgan toshbosma asosida Istanbulda “Huvaydoyi Chimyoniy” nomi bilan devon nashr etiladi. Kitobfurush Siddiq Xojandi undan bir nusxani nemis sharqshunosi M. Hartmanga beradi va shu orqali asar nemis muxlislari qo'lga ham yetib boradi.

Huvaydoning bizgacha 351 g'azal, 28 ruboiy, 41 to'rtlik, 3 muxammas, 1 musaddas, 1 musamman, 1 mustazod, 3 masnaviy va “Rohati dil” manzumasi meros qolgan bo'lib, nabirasi Sirojiddin Soqib uni devon holiga keltirgan. Adib devoni xattotlar tomonidan qayta-qayta ko'chirilgan bo'lib, O'ZFA SHI Asosiy fondida yettita qo'lyozma, o'n ikkita toshbosma, Hamid Sulaymon fondida esa yana to'qqizta qo'lyozma, Alisher Navoiy nomli miliy kutubxonada bitta toshbosma devoni saqlanmoqda. Yuqorida keltirilgan qo'lyozma (asosan, 12759

va 7484) va toshbosma nusxalari asosida 2005 yil kitob “Yangi asr avlodi” nashriyotida kitob holida ham nashr etilgan.

Huvaydo ijodiga nazar tashlasak, u Ahmad Yassaviy, So‘fi Olloyor qarashlarining mohir davomchisi sifatida ko‘rinadi. Uning ehtirosiga to‘la she‘rlari uning oshiqligida, lekin bu ishq tasavvufiy Allohga bo‘lgan ishq ekanligidan dalolat beradi. Shoir komillikning eng oliy ko‘rsatkichi nafsni jilovlab, o‘z mehnati bilan halol rizq topish deb biladi:

Ta‘ma qilma kishidin yig‘nayl qaddi yamin qilg‘il,
Durustlik birla kasbing qil yo mardi dehqonsan.

Huvaydo tasavvufni chuqur bilish, shaxsiy hayotida tasavvufiy haqiqatlarga rag‘bat bildirish bilan kifoyalanib qolmasdan, diniy-tasavvufiy adabiyot xazinasiga o‘zining katta hissasini qo‘sha olgan shoir hamdir.

Shoir lirikasi o‘zining g‘oya va mazmunlari bilan emas, poetik tasvir vositalari va usullari bilan ham diqqatga molik. Uning she‘rlarida Sharq she‘riyatida keng qo‘llanilgan bir qancha badiiy san‘atlarga duch kelish mumkin. Masalan,

Bir pariroye ko‘zumdin o‘tmishin ko‘rdum bu kun,
Telba aylab aqlim olib ketmishin ko‘rdim bu kun.
Boshi yetmish yuz ayog‘, uch yuz badanlik qush kelib
Tan tuzida murg‘i jon sayd etmishin ko‘rdum bu kun.

deb boshlanuvchu g‘azali muammo asosiga qurilgan. 2-baytdagi 70, 100, 300 sonlari abjad hisobi bo‘yicha “ayn”, “qof”, “shin” harflarini bildiradi. Shoirning yetmish boshi, yuz oyog‘i, uch yuz esa badani ekaniga urg‘u berganiga e‘tibor bersak, “ishq” so‘zi kelib chiqadi.

Yetti bosh, o‘ttuz badan sakson ayog‘ mori siyah,
Ham bo‘lub gul ustida tolpinmishin ko‘rdim bu kun.

baytida esa yana 7, 30, 80 sonlari “zol”, “lom” va “fa” harflarini bildiradi, natijada “zulf” so‘zi kelib chiqadi. G‘azal so‘ngida

Yor bazmida Huvaydo erdi rashk aylab raqib,
Oshiq ahli g‘unchadek qon yutmishin ko‘rdum bu kun

maqta‘si orqali tashxis san‘atining ajoyib namunasini ko‘rsatib beradi.

XULOSA

Yuqoridagi fikrlardan shunday xulosa qilish mumkinki, Xo‘janazar Huvaydo ijodiy faoliyatiga Ahmad Yassaviy, So‘fi Olloyor, Mashrab singari namoyondalarning badiiy-estetik g‘oyalari, san‘at va mahoratlari kuchli ta‘sir ko‘rsatgan. Shoirning biografiyasi bilan bog‘liq jihatlar ko‘proq o‘rganilgan.

Huvaydo she‘rlari orasida bevosita Yassaviy, Navoiy, Mashrab ta‘sirida yozilgan yoki ma‘no va ohang jihatidan ularga o‘xshash she‘rlar ham tez-tez

uchraydi. Bunday she'rlar g'oyaviy-badiiy ahamiyatidan tashqari, o'ziga xos tarixiy qimmatga ham ega desak xato bo'lmaydi. Uning ehtirosiga to'la she'rlari uning oshiqligi sabab, lekin bu ishq tasavvufiy, irfoniy ruhda. Huvaydo devonidagi g'azallar Qur'on oyatlari, hadis hikmatlari, fiqh, ilohiyot, tasavvufga doir arabcha, forsha tushunchalar bilan bezangan. Shuning uchun uning ijodini o'rganish uchun diniy tushunchalarni tahlil qila olish ko'nikmasiga ega bo'lish talab etiladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO'YHATI:

1. M. Hartman. “Der caghotaische Diwan Huwedas”-//Mittheilungen des semenars fu Orientalische sprachen zu Berlin, Jahrgang V.Berlin.1902.
2. M. F. Gavrilov. Sredneaziatskiy poet i sufiy Xuvaydo . T.:1927.
3. N. Komilov. Tasavvuf. –T.:Movorounnahr,2009.
4. A. Худойбердиев. Жизнь и творчество Ходжаназара Хувайдо. фил. дис.-1990.
5. Avliyolar sultoni. Turonlik valiyalar. To'plab nashrga tay. I. Ostonaqulov.-Toshkent, Yangi asr avlodi, 2004.
6. N. Jumaxo'ja. Huvaydo.-“Ma'rifat” gaz.1994.29 iyun.
7. Xo'janazar Huvaydo. Devon. Tabdil qilib nashrga tayyorlovchi va so'zboshi muallifi I. Abdullayev, Q. Ro'zmatzoda-T.:Yangi asr avlodi.,2005.

